

ENERJİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER

Uluslararası ilişkiler de önemli küresel olaylar, entelektüel veya zihinsel değişimler, Dünya'yı etkileyen önemli yeni bilimsel keşifler, hastalıklar, göçler, savaşlar, önemli ve güçlü doğal felaketler gibi değişimlere neden olan ekonomik, askeri, politik ve diplomatik konular uluslararası ilişkilerin hep ilgi alanı olmuştur.

Prof. Dr. Haydar Çakmak

Enerji de, günümüzün önemli küresel konularından ve sorunlarından biri haline gelmiştir. Bu durum da, şüphesiz politika ve diplomasi sorununa eğilecektir. Öyleyse önemli bir konu olan enerji nedir ve niçin bu kadar önem kazanmıştır, yazacaklarımızın daha iyi anlaşılabilmesi için biraz incelemekte yarar vardır. Enerji, eski Yunanca'da, Ergon, Energos ve Energeia sözcüklerinden türetildiği ve iş üretme, çalışkanlık, iş ve harekete geçen güç anlamlarında kullanılmıştır. Fizikçilere göre enerji, bir cisimi hareket ettiren, bir durumu değiştiren veya ışık gibi elektromanyetik radyasyon veya ısı üreten yeteneğe denir. Enerji insanların var olmasından butarafa, ilk çağlardan beri, bilinçli veya bilinçsiz hep kullandığı bir değerdir.

"Bir ülkenin ve halkın kalkınmışlık ve gelişmişlik derecelerini ölçmede en önemli faktörlerden birisidir. Kişi başı düşen enerji kullanımı o ülkenin kalkınmışlık derecesini göstermektedir."

Bugün dünyayı bu kadar etkileyen ve meşgul eden enerji, insanların doğrudan hayatını ve faaliyetlerini etkileyen temel etkenlerin başında gelmektedir. Bir ülkenin ve halkın kalkınmışlık ve gelişmişlik derecelerini ölçmede en önemli faktörlerden birisidir. Kişi başı düşen enerji kullanımı o ülkenin kalkınmışlık derecesini göstermektedir. Halkın ve devletin faaliyetlerinde enerji vazgeçilmez bir girdidir. Ateşin ve Mıknatısın keşfiyle insanlar enerjinin günlük hayatta ve insan hayatına kattığı konforun farkına varmıştır. Daha sonra buharın, elektriğin, kibritin, gazın ve petrol gibi enerji kaynaklarının keşfi ve bulunması insanların enerjiye alışmasına ve insan hayatının vazgeçilmez değerli bir unsur olmuştur.

ENERJİ LİĞİNİN DEVLERİ

Gelişen teknoloji ve değişen insan hayatıyla birlikte ülkelerin enerjiye olan ihtiyacı miktar ve kullanılan alanlar daha da artmış ve önem kazanmıştır. Günümüz dünyasının da en fazla kullanılan enerji kaynağı %33 ile petrol, %30 ile kömür, %24 ile doğalgaz, %7 ile hidroelektrik enerji, %4 ile nükleer enerji ve %2 ile yenilenebilir (Güneş, Rüzgar vd) enerjidir. Görüldüğü gibi günümüzde en çok kullanılan enerji kaynağı petroldür. Dünya petrol rezervleri yeni keşiflere bağlı olarak her yıl değişmektedir. 2022 yılı itibarıyla dünya da keşfedilmiş 1 trilyon 780 milyar varil petrol rezervi bulunmaktadır. Dünya da en fazla petrole sahip ilk dört ülke, Venezüella, Suudi Arabistan, İran ve Kanadadır. Rusya 8. Ve ABD 11. Sıradadır. Yeni petrol keşfi olmazsa ve bugünkü tüketim rakamları dikkate alındığında petrol rezervleri 50 yıl daha yetecek seviyedir. Bugün itibarıyla dünya ortalama 97

"Günümüz dünyasının da en fazla kullanılan enerji kaynağı %33 ile petrol, %30 ile kömür, %24 ile doğalgaz, %7 ile hidroelektrik enerji, %4 ile nükleer enerji ve %2 ile yenilenebilir (Güneş, Rüzgar vd) enerjidir."

milyon varil petrol talep etmektedir. Yıllık 35 milyar 405 milyon varil yapmaktadır. Dünya da en fazla petrol çıkartan üç ülke ABD %16.8, Rusya %12.7 ve Suudi Arabistan %12.2'dir. Dolayısıyla bu üç ülke dünya enerji politikasını ve özellikle petrol fiyatlarını belirleyen üç önemli aktördür. Dünya da ikinci olarak kullanılan enerji hammaddesi kömürdür.

Kömür, petrol ve gaz kadar uluslararası ilişkilerin konusu olmamaktadır. Ancak

bilinmektedir ki 19. yüzyılda dünyanın en stratejik madenlerinden birisi ve emperyalist ülkelerin uğruna savaşı göze aldığı ve sömürge ülkelerinde en çok aranan madenlerin başında gelmiştir. Günümüz itibarıyla petrol, gaz ve uranyum gibi önemli madenleriyle kıyaslanmasa da hala önemli bir maden olma özelliğini korumaktadır.

Dünya genelinde kömür rezervlerinin yaklaşık 310.5 milyar ton olduğu bilinmektedir. Dünya'nın en büyük rezervi

237.3 milyar ton ile ABD de bulunmaktadır. 157 milyar ton ile Rusya Federasyonu, 114.5 milyar ton ile Çin, 76.4 milyar ton ile Avustralya, 60.6 milyar ton ile Hindistan, 40.5 milyar ton ile Almanya, 33.9 milyar ton ile Ukrayna ve 33.6 milyar ton ile Kazakistan takip etmektedir. Dünyanın ikinci enerji kaynağı olan kömürde de görüldüğü gibi ABD, Rusya ve Çin yine önemli bir konumdadır. Son olarak dünya da en çok kullanılan üçüncü enerji kaynağı olan gaz rezervlerine bir göz attığımız da benzer aktörlerin olduğunu görmekteyiz. ABD Enerji Enformasyon Yönetimi (EIA) verilerine göre dünyada keşfedilmiş toplam gaz rezervi 203.14 trilyon metreküptür. Dünyanın en büyük gaz rezervine sahip ülkesi 47.8 trilyon metreküp ile Rusya Federasyonu, 33.7 trilyon metreküp ile İran, 24 Trilyon metreküp ile Katar, 12.4 trilyon metreküp ile ABD, 8.6 trilyon metreküp ile Suudi Arabistan ve 7.5 trilyon metreküp ile Türkmenistan'dır. Rusya Federasyonu dünya gaz satışının %20'ni tek başına yapmaktadır. Dolayısıyla dünyanın en büyük gaz tedarikçi ülkesidir. Bu durum Rusya'yı enerji politikalarında önemli stratejik noktaya konumlandırmaktadır. Sadece fiyat

belirleme değil aynı zaman da küresel enerji politikalarında da söz sahibi yapmaktadır.

ENERJİ PİYASASINI YÖNLENDİREN ÖRGÜTLER

Uluslararası enerji politikaları ve enerji piyasasını düzenlemek için çok sayıda örgüt kurulmuştur. Bunlar içerisinde en önemli olanlardan birkaç tane örnek verecek olursak, 1957 de kurulan Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (International Atomic Energy Agency-IAEA) merkezi Viyana'dadır. Türkiye bu örgütün üyesidir. 1960 da kurulan Petrol ihraç eden ülkeler örgütü (Organisation of Petroleum Exporting Countries-OPEC) merkezi Viyana'dadır. Uluslararası Enerji Ajansı (International Energy Agency-IEA) 1974 de OECD çerçevesinde, petrol arzının güvenliğini sağlamak için kurulmuştur. Merkezi Paris'tedir. Türkiye kurucu üyesidir. Enerji Şartı Anlaşması (Energy Charter Treaty-ECT) Enerji üreten, satan ve kullanan 50 ülkenin 1994 de Portekiz'in başkenti Lizbon da anlaşmayı imzalayarak enerji üretimi, arz güvenliği, taşınması, depolanması ve

enerji ticaretinin serbestleştirilmesi gibi konuları düzenlemek için kurulmuştur. Türkiye anlaşmaya taraftır. Anlaşmanın sekretaryası Belçika'nın başkenti Bürüksel'dir. Uluslararası Yenilenebilir Enerji Ajansı (International Renewable Energy Agency-IREA) 162 ülkenin katılımıyla Almanya'nın Bonn kentinde 2009'da kurulmuştur. Amacı sürdürülebilir kalkınma için rüzgâr ve güneş gibi yenilenebilir enerji kaynaklarının yaygın ve artarak kullanımını teşvik etmektir. Türkiye kurucu üyesidir. Merkezi Birleşik Arap Emirlikleri'nin başkenti Abu Dabi'dedir.

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE ENERJİ MÜCADELELERİ

Enerjinin arzında veya fiyatlandırılmasında meydana gelen dalgalanmalar ülkelerin üretimi, üretim maliyetini, fiyat istikrarını, ödemeler dengesini ve genel ekonomik durumunu olumsuz etkilediği bilinmektedir.

*"Emperyalist ülkeler
geri kalmış ülkelerin
enerji bağımlılığını
siyasi ve ekonomik
olarak kullanmaktadır.
Enerji tedariki ve kendi
enerjisini üretme
konularında engelleyici
politika ve tavırları
bilinmektedir."*

Dolayısıyla enerji bir ülke ve halkın refahıyla doğrudan ilgilidir. Bu nedenle hükümetler özellikle enerji ithal eden hükümetler uluslararası iş birliğinin önemini bilmekte ve iş birliği yapmakta tereddüt etmemektedir.

Özellikle kalkınmakta olan ülkelerin enerji bağımlılığı daha fazla sorun yaratmaktadır. Emperyalist ülkeler geri kalmış ülkelerin enerji bağımlılığını siyasi ve ekonomik olarak kullanmaktadır. Enerji tedariki ve kendi enerjisini üretme konularında engelleyici politika ve tavırları bilinmektedir. Örneğin bugün dünyada 436 nükleer enerji üreten santral mevcuttur. Bunların sadece bir

tanesi Müslüman ülke olan Pakistan'da bulunmaktadır. Türkiye son 60 yılda on kez nükleer enerji üretim tesisi ihalesine çıkmış ve her seferinde başta ABD ve İngiltere olmak üzere batılı emperyalist ülkeler hep engellemişlerdir. Amaçları Türkiye'nin nükleer enerji teknolojisine sahip olmaması ve enerji bağımlılığının devam etmesidir. 2015 yılında

Türkiye ihale açmadan devletten devlete iş verme çerçevesinde Rusya ile Türkiye'nin ilk nükleer enerji santrali olacak Akkuyu santralının temeli atılmış ve ilk ünitesi 2023 yılı içerisinde faaliyete geçecektir. Ülke içinde ve dışında bu nükleer santrale karşı çıkanlar bulunmaktadır. Fransa'nın elektrik üretiminin %77'sini Almanya'nın ise %28'ini nükleer santralden sağladığı bilinmektedir. Kendi ülkelerinde yoğun olarak kullanan Avrupalı ülkeler geri kalmış ülkelerdeki nükleer enerji santrallerine çevre sorunu yaratıyor ve barışçıl olmadığı gerekçeleriyle karşı çıkmaktadır. Bu durum enerjinin siyasi olarak kullanıldığının en önemli örneklerinden birisidir.

Önemli bir sömürge geçmişi ve tecrübesi olan İngiltere, 19. yüzyıldan itibaren petrolün kullanılması ve 20. yüzyılın başında önem kazanması nedeniyle Osmanlı İmparatorluğunun bir parçası olan ve önemli petrol rezervlerinin olduğu ortaya çıkan Orta Doğu bölgesini kendine bağladı. Birinci Dünya savaşından sonra 1918'den itibaren Orta Doğu petrolünü çıkartmaya başlamıştır. Bu tarihten itibaren çok sayıda küresel güçte batılı petrol şirketleri ortaya çıkmıştır. Örneğin ABD şirketi 1879 da kurulan Chevron, 1907 de kurulan İngiliz-Hollanda petrol şirketi SHELL, 1909 da kurulan İngiliz British Petroleum, 1924 de kurulan Fransız petrol şirketi Total gibi çok sayıda küresel emperyalist batılı petrol şirketleri türemiştir. İkinci Dünya savaşından sonra başta Orta Doğu olmak üzere petrol üreten ülkeler petrol üretimi yapan yabancı şirketleri millileştirme hareketleri görülmektedir. Petrol bulunan ülke halkları ve yöneticiler batılı emperyalist ülkelerin kendi kaynaklarını sömürdüklerinin farkına varmış ve bu sömürüye son vermek istemişlerdir. Bu fark edişin nedenlerinden birisi de Sovyetler Birliğinin batıya karşı ideolojik Komünist-emperyalist propagandasının etkisidir. 1933 de İngiltere'nin İran Abadan petrolerine el koyması tipik bir emperyalizm örneğidir. 1951 de İran da milliyetçi Musaddık petrol

şirketlerinin millileştirilmesi propagandasıyla İran Şahı tarafın halk baskısı nedeniyle başbakan yapılmış ama 1953 de dış kaynaklı komployla darbe yapılarak görevden alınmıştır. 1973 de İsrail-Filistin gerginliği nedeniyle Arapların petrol ambargosu dünya da ciddi bir petrol krizine dönüşmüş ve petrolün siyasi amaçlarla kullanılmasının yolunu açmıştır. 1979-1988 İran-İrak savaşı, iki önemli petrol üreten ülkenin petrol arzındaki azalma nedeniyle petrol fiyat istikrarı bir kez daha bozulmuştur. Peşinden Irak'ın 1990 da Kuveyt'i işgali ve ABD'nin müdahalesi (Körfez Savaşı) petrolün üretimi ve dağıtımını sorun olmuş ve fiyatı artmıştır.

1989 da Doğu Bloku'nun yıkılması ve Rusya'nın petrol ve gaz ile uluslararası enerji piyasasına girmesi fiyatlara olumlu yansımaları nedeniyle memnuniyet yaratmış ancak kısa süre sonra kendisini toparlayan Rusya özellikle Putin'in 2000 yılında devlet başkanı olmasıyla petrol ve gazın hem siyasi hem de önemli bir ekonomik enstrüman olarak kullanılmaya başlanmıştır. Rusya'nın 2008 yılında Gürcistan müdahalesi, 2010 da başlayan Arap Baharı olayları, Rusya'nın 2014 de Kırım'ı ilhaki, Kafkaslar da Azerbaycan-Ermenistan gerginliği ve savaşları ve nihayet 6 Mart 2022 tarihinde Rusya'nın Ukrayna'ya saldırması petrol ve gaz gibi enerji kaynaklarını uluslararası politikanın ortasına atmıştır. Putin'in Avrupa ya verdiği doğal gazı bir silah olarak kullanmaya başlaması enerji kaynaklarının sadece enerji olarak kullanılmadığını bütün dünyaya göstermiştir. Ekonomik, askeri ve politik olarak güçlü küresel veya bölgesel güçlerin davranışları bölgeyi veya dünyayı etkilemektedir.

Batılı ülkelerin enerji üzerinden politika üretmeleri geleneği çok eskidir, bugün ortaya çıkmış bir durum değildir. Örneğin, 19.Yüzyılda başlayan sanayi devrimiyle birlikte gittikçe artan ihtiyaca bağlı olarak zamanın enerji kaynaklarına ulaşmayı genel politikaları olarak benimsemişlerdir. Bilindiği

gibi 19.Yüzyılda en önemli enerji kaynağı kömürdü ve sanayileşmiş emperyalist ülkeler kömür elde etmek için buğu olduğu gibi askeri, politik, diplomatik ve ekonomik enstrümanlar kullanmışlardır. 20. yüzyılda petrol ve şimdi de doğal gaz kaynakları önemli hale gelmiştir. ABD başkanı (2001-2009) George Bush 2007 yılında “Enerji Bağımsızlığı ve Güvenliği yasası” çıkararak, dünyanın en büyük ekonomisine sahip ve dünyanın sayılı enerji üreticisi olan bir ülkenin enerji işini ne kadar ciddiye aldığını göstermiştir. 2012 yılında zamanın ABD dışişleri bakanı olan Hillary Clinton enerji politikası ve enerjyle ilgili ABD’nin bakışını ve politikasını çok net olarak ifade etmiştir: Enerji ABD dış politikasının ötesine geçmiştir. Bu bir ulusal güvenlik meselesidir. Enerji küresel ekonominin kalbindedir. Aynı zamanda bir demokrasi ve insan hakları meselesidir. Bu iki örnek ABD gibi küresel bir gücün enerji konusunu ne kadar önemseydiğinin kanıtıdır. Enerji, sadece ekonomik bir değer değil aynı zaman da, medeniyet, konfor, kalkınmışlık ve gücün bir göstergesidir.

Petrol ve Gaz’ın çıkarıldığı noktalardan binlerce km uzak noktalara taşınması ve nerelerden geçeceği konusu sadece ekonomik kriterlerle belirlenmiyor ve aynı zaman da stratejik ve güvenlik açısından da dikkat edilerek karar verilmektedir. Boru hatları geçtiği ülkelere hem önemli geçiş ücreti sağladığı gibi hem de o ülkeyi stratejik olarak da kıymetlendirmektedir. Dünya enerji tüketim sıralamasında üst sıralarda görülen ülkelerin aynı zamanda, enerji stratejisi ve politikasında da söz sahibi güçlü ve kalkınmış ülkeler olduğunu görüyoruz. Bu tesadüfi bir durum değildir. Çin, ABD, Hindistan ve Rusya gibi ülkelerdir. Bir başka açıdan baktığımız da, kişi başı en fazla enerji tüketen ülke sıralamasında Kanada, Tayvan ve Guam gibi gelişmiş ülkeleri görmekteyiz, bu da enerjinin sosyal ve insani boyutudur. Türkiye enerji tüketiminde dünya da 22. Sırada yer almaktadır. Sonuç olarak insanlar ve ülkeler için bu kadar önemli olan enerjinin uluslararası ilişkilerin önemli bir konusu olmaması mümkün değildir. Ancak enerjinin bir sömürü, cezalandırma ve savaş nedeni olması üzücü ve normal değildir.